

Jukka Aaltonen

Taiteilija löytää sen mitä terapeutti etsii

Pilotettu sisäinen vapaus

Tulin sattumalta belgialaisen taidemuseon shoppista ostaneeksi minulle täysin tuntemattoman David Blameyn (2016) toimittaman kirjan, jolla on kaikkea muuta kuin tyhjää ennustava nimi: *Specialism*. Kirjassa on minulle tuntemattoman Alistair Riderin kirjoittama essee ”The routine art”. Se avasi tien nyt kirjoittamani kolumnin syntyyn: tyhjiyden täyteyteen.

Riderin esseessä kerrotaan venäläisestä taidemaalariesta, joka aina aamuisin intohimoisesti maalasi uuden taulun. Hän maalasi sen puhtaalla vedellä, joten maalaus hävisi muutamassa tunnissa, kun vesi kuivui. Supistamalla taiteensa pelkäksi heti häviäväksi toiminnaksi hän vältti alistavan poliittisen kontrollin mutta säilytti oman sisäisen vapautensa. Mutta toisaalta kyse oli maalauksesta, joka on myös olemukseltaan katseltavaksi tarkoitettu; jäljelle jäi pelkästään muisto. Samalla tavalla eräs suomalainen taiteilija teki joitain vuosia sitten: hän sulatti muoville maalaamansa taulut pieniksi kuutioiksi ja asetti ne taidenäyttelytilaan. Katsojille jäi pelkästään alkuperäisen maalauksen otsikko ja tapahtumaton tapahtuma: he eivät nähneet alkuperäisiä teoksia. Ja hämmennys.

Albert Camus´n (1957/1973, 83–117) novelli ”Jonas, eli taiteilija työssä” kirjassa *Maanpa-*

ko ja valtakunta koskettelee samaa teemaa. Novellin päähenkilö Gilbert Jonas on täysin eristäytynyt huoneiston suljetulle parvelle maalamaan yksinään. Siellä hänen mieleensä nousee ajatuksia, joita hän ei kuitenkaan pysty ilmaisemaan: ”Ne pysyivät ikuisesti mykkinä, mutta kuitenkin kohottivat hänet kaiken yläpuolelle.” Lopulta nähtiin, mitä hän oli maalannut: täysin tyhjälle kankaalle hyvin pienin kirjaimin sanan, josta juuri ja juuri saattoi saada selvän mutta josta ei tiennyt, oliko se *solitaire* (yksinäinen) vai *solidaire* (solidaarinen). (Camus 1957/1973, 117.)

Ei ole etäältä haettava ajatella, että nämä kirjalliset kohtaamiset voisivat kuvata myös psykoterapian dilemmaa: ei koskaan saa tietää, mitä on kuvatun tai puhutun rajojen sisällä.

Entä sitten? Miten tämä liittyy psykoterapiaan?

Turhan odotuksen intensiivisyys: tapahtumaton tapahtuma

Mitä tapahtuu, kun ei tapahdu muuta kuin muutoksen odottaminen? Samuel Beckettin (1952) näytelmä *Huomenna hän tulee* kysyy tätä toistuvasti. Suomeksi otsikko ei herätä erityisiä ajatuksia siitä, ketä turhaan odotetaan koko näytelmän ajan. Englanniksi näytelmän nimi on *Waiting for Godot*, josta saa miellelyhtymän siihen, että näytelmässä ehkä odotetaan Juma-

laa – turhaan. Mutta odotus jää tyhjäksi. Paitsi odotuksen intensiivisyys; se täyttää näytelmän ja tekee siitä yhä uudestaan katsojan mielikuvitusta riipivän ja täydentävän.

Toisenlainen tapahtumaton tapahtuma on Oscar Wilden (1890/2009) kuuluisa romaani *Dorian Grayn muotokuva*. Kirjan päähenkilö, huikentelevainen elostelija Dorian, pysyy jatkuvasti nuorena ja kauniina, mutta hänestä maalattu muotokuva muuttuu vähitellen rumuuden ja inhon perikuvaksi, aivan kuin jokainen hänen tekemänsä irstailu tahraisi sitä. Dorian piilottaa maalauksen ullakolle, mutta yrittäessään lopulta kauhuissaan tuhota maalauksen hän kuolee ja muuttuu itse vastenmielisen vanhuksen näköiseksi. Maalaus on muuttunut alkupe räiseksi kuvaksi nuoresta, kauniista miehestä.

Nämä voisivat hyvin olla kuvauksia vaille jääneistä psykoterapioista: ei pelkästään pettyneitä, vaan keskeneräisesti pettyneitä. Ja pettyneitä siis oman pettymyksensä puolinaisuuteen. [Miki Liukkosta (2023) muunnellen].

Runoilija löytää sellaista, jota analytiikko etsii

Tietämättömyyden sietäminen on nykyisessä tietotulvassa lähes sietämätöntä. Tietämättömyys on muuttunut uuden tiedon etsimisestä uuden tiedon alle hukkumiseksi. Eikä enää tiedä, mikä on tietoa. Se, mikä näyttää tiedolta, on tietämättömyyttä, väärinpäin kääntynyttä tiedostamatonta, jossa vastakohtat ovat samanaikaisesti läsnä.

Taiteilijakertomukset jatkuvat:

John Keats (1795–1821), kuuluisa englantilainen runoilija, kysyi, miltä tietämättömyys tai tuntemattomuus tuntuu. ”Mikä saa aikaan tuntemattomuuden intensiivisen nautinnon?” Siitä kysymyksestä tuli merkittävä osa psykoanalyysin teoriaa. Keats tietää vastauksen tähän kysymykseen: *negative capability*, *kyky* pitää sisäinen ja ulkoinen realiteetti erillään mutta kuitenkin vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, tulla toimeen epävarmuudessa. (Hopkins 1984.)

Ajatus negatiivisesta kyvykkyydestä on syntynyt runouden alueella, mutta – kuten hyvin tiedämme – se ei ole rajoittunut pelkästään runouteen, vaan psykoanalytikot Bion ja Winnicott ovat jalostaneet sen psykoanalyysin kenttään. Se on myös mukana kuvataiteitten sekä musiikin tutkimisessa ja hahmottamisessa. Mutta on tärkeää tehdä ero ”ei-tietämisen” (engl. not-knowing) epävarmuuden ja ”haluttomuuden tietää” (engl. not wanting to know) välillä: ei-tietämisen positio sisältää kuitenkin halun kuunnella toista ja odottaa, toisin kuin haluttomuus tietää. (Gutiérrez-Peláez 2021.)

Sekä solitaire että solidaire

Imre Kertész (1929–2016) oli unkarilainen kirjailija, joka sai Nobelin kirjallisuuspalkinnon vuonna 2002. Kertészin useimmat kirjat käsittelevät joko elämää keskitysleireillä tai keskitysleirikokemusten vaikutusta myöhemmissä elämänvaiheissa. Kertész syntyi juutalaiseen perheeseen Budapestissä. Hän on kirjoittanut kirjan *Kaddish syntymättömälle lapselle* (1990/2004).

Keskitysleiriin menevässä junassa Opettajaksi kutsutulle luurangonlaihaksi laihtuneelle miehelle oli vahingossa annettu myös kymmenvuotiaan pojan niukka päivittäinen kylmä ruoka-annos. Se saattaisi yhdessä miehen oman annoksen kanssa kaksinkertaistaa hänen mahdollisuutensa säilyä hengissä. Mutta mitä tapahtuukaan seuraavalla hetkellä? Opettaja hoippuu pojan luokse kylmä ruoka-annos kädessään ja laskee molemmat annokset nopeasti tämän vatsalle. Poika yllätty epäuskoisena, ja se paistaa hänen kasvoiltaan. Mies kivahtaa vihaisesti: ”Mitä oikein kuvittelit?!” Opettaja hylkäsi kaksinkertaisen ruoka-annoksen. Kirjailija sanoo, että miehen teko oli ainoa todellinen mahdollisuus jäädä itse henkiin. Ilman sitä tekoa hän ei olisi voinut elää.

Opettaja teki jotain, jota hänen kaiken järjen mukaan ei olisi tarvinnut tehdä – ja sen takia heistä kumpikin säilyi hengissä. Mutta mies tiesi, ettei yksinäisellä ja solidaarisella ole eroa. Tässä välkehtii mielestäni vuorovaikutus-

psykologian erityinen syvyys. Se on paradoksinen kuvaus siitä, miten antaminen pelastajaa myös antajan. Solidaarinen ei ole yksinäinen.

Joseph Sandler (1983) pohtii viisaasti psykoanalyysin ”virallisen”, abstraktin teorian suhdetta siihen ”teoriaan”, jota analyytikko näyttää käyttävän kliinisessä tilanteessa. Nämä teorit ovat kovin erilaisia: kliinikko näyttää soveltavan teorian pätkiä, jotka saattavat lisäksi olla ristiriidassa keskenään tai virallisen teorian aikaa sitten hylkäämiä. Kyse on Sandlerin mielestä siitä, että teoreettisten käsitteitten luonteeseen psykoanalyttisessa psykoterapiassa kuuluu niitten venyminen ja myös vastakohtien eläminen samanaikaisesti, samalla tavalla kuin piilotajunnassa voivat samanaikaisesti elää toistensa vastakohtat. Tällä tavalla myös teoreettisen alueen ymmärtämissä ehkä helpottuu. Terapeutti voi rauhassa olla sekä *solitaire* että *solidaire*. Samoin potilas. Mikään ei uhkaa.

Mutta kuinka ajankohtaista onkaan Kertészin kirja – ja odottaminen ja piilottaminen.

Kirjallisuus

Camus, Albert (1957/1973). Jonas, eli taiteilija työssä. Kirjassa *Maanpako ja valtakunta*. Suom. Maija Lehtonen. Helsinki: Otava.

Gutiérrez-Peláez, Miguel (2021). Not knowing and not wanting to know: Reflections regarding psychosocial and psychotherapeutic interventions in armed conflict scenarios. *Psychoanalytic Psychology*, 38(4), 348–351.

Hopkins, Brooke (1984). Keat’s “negative capability” and Winnicott’s creative play. *American Imago*, 41, 85–100.

Kertész, Imre (1990/2004). *Kaddish syntymättömälle lapselle*. Suom. Outi Hassi. Helsinki: Otava

Liukkonen, Miki (2023). *Vierastila*. Helsinki: WSOY.

Rider, Alistair (2016). The routine art. Teoksessa Blamey, David (toim.), *Specialism*, 100–110. Lontoo: Open Editions.

Sandler, Joseph (1983). Reflections on some relations between psychoanalytic concepts and psychoanalytic practice. *International Journal of Psycho-Analysis*, 64(1), 35–45.

Wilde, Oscar (1890/2009). *Dorian Grayn muotokuva*. Suom. Jaana Kapari-Jatta. Helsinki: Otava.